

ЦИВІЛІСТИКА

БЕЛЬО Л. Ю.,
старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
(Національний університет
«Одеська морська академія»)

УДК 347.79(477)-047.44(045)
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.9>

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ
В СФЕРІ МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті досліджено одне з найважливіших питань безпеки, що турбує кожного в Україні через призму окреслених національних інтересів в галузі морської безпеки. Оскільки стан напруженості та розгубленості тільки посилює відчуття загрози та небезпеки, здійснення цивільно-правового аналізу національних інтересів України в сфері морської безпеки дасть відчуття визначеності, переконання наявності та функціонування реальних безпекових механізмів та правових інструментів національного та міжнародного характеру.

Нормативно-правове регулювання – це система законів, правил, норм, стандартів і положень, які встановлюються державою чи міжнародними інституціями для регулювання поведінки людей, діяльності інших учасників: організацій, територіальних громад..., взаємин між ними та відносин з іншими суб'єктами права. Одночасно держава є як гарантом забезпечення безпеки, перебуваючи в публічно-правовому статусі, так і тим суб'єктом, що потребує такої безпеки як учасник приватно-правових відносин. Питання пріоритетності безпеки держави чи людини не стоїть, бо навіть в умовах агресії та війни в Україні фокус уваги безпеки і держави і людини не в протиставленні, а в доповненні.

Розвиток правової політики морської безпеки в Україні включає в себе різноманітні приватно-правові аспекти, які охоплюють управління морськими ресурсами, регулювання морських перевезень, забезпечення безпеки портового руху...

Застосування цивільно-правового підходу дозволяє забезпечити вирішення конфліктів між різними суб'єктами, управління ресурсами моря, а також забезпечити безпеку мореплавства та екологічну стабільність. А застосування цивільно-правових норм у регулюванні морських відносин має сприяти забезпеченню стабільності та прозорості в цій сфері, а також захисту прав та інтересів учасників морського господарства.

***Ключові слова:** інтерес, суспільні інтереси, національні інтереси, національна безпека, морська безпека.*

Belo L. Yu. Civil-legal analysis of national interests of Ukraine in the sphere of maritime security

The article explores one of the most crucial security issues of concern in Ukraine through the lens of outlined national interests in the field of maritime security. As the state of tension and uncertainty only intensifies the sense of threat and danger, conducting a civil-legal analysis of Ukraine's national interests in maritime security

will provide a sense of determination, assurance of the existence, and functioning of real security mechanisms and legal instruments of both national and international character. National security is a system of relationships and interactions among individuals, social groups, society, state, and nation capable of anticipating threats and ensuring their normal existence, life needs, and aspirations for self-development.

Normative-legal regulation is a system of laws, rules, norms, standards, and provisions established by the state or international institutions to regulate the behavior of people, activities of other participants: organizations, territorial communities..., their relations with each other, and relations with other legal entities. Simultaneously, the state acts as both the guarantor of security, being in a public-law status, and as the subject requiring such security as a participant in private-law relations. The question of the priority of state or individual security does not arise because even in conditions of aggression and war in Ukraine, the focus of attention on the security of both the state and the individual is not in opposition but in complementarity.

The development of legal policy on maritime security in Ukraine encompasses various private-law aspects, including the management of marine resources, regulation of maritime transport, ensuring port traffic safety...

The application of a civil-legal approach allows for conflict resolution between different subjects, management of marine resources, as well as ensuring maritime safety and environmental stability. The application of civil-legal norms in regulating maritime relations should contribute to ensuring stability and transparency in this sphere, as well as protecting the rights and interests of participants in maritime economy.

Key words: interest, public interests, national interests, national security, maritime security.

Вступ. Цивільно-правовий аналіз національних інтересів України в сфері морської безпеки є надзвичайно затребуваним та важливим. Низка факторів, таких як геополітичне положення України, її протяжне узбережжя на Чорному та Азовському морях, активна торгівля, а також проблеми безпеки, пов'язані з агресією РФ в Чорноморському регіоні, роблять цю тему особливо гострою.

З точки зору цивільного права, розгляд національних інтересів у сфері морської безпеки передбачає аналіз законодавства, міжнародних договорів, прав та обов'язків громадян та юридичних осіб, які пов'язані з використанням морського простору, регулюванням морської діяльності, захистом екологічних інтересів тощо. Застосування цивільно-правового підходу дозволяє забезпечити вирішення конфліктів між різними суб'єктами, управління ресурсами моря, а також забезпечити безпеку мореплавства та екологічну стабільність.

Особлива увага також приділяється проблемам морської безпеки в контексті військових дій та конфліктів. Враховуючи активність російської федерації в Чорноморському регіоні, аналіз національних інтересів стосовно морської безпеки має також стратегічне значення для забезпечення суверенітету та територіальної цілісності України.

Постановка завдання. В контексті сучасних викликів і загроз, цивільно-правовий аналіз національних інтересів України в сфері морської безпеки є необхідним для розробки ефективних стратегій та законодавчих актів для забезпечення безпеки та стабільності в морській сфері.

Результати дослідження. Перед усім необхідно почати дослідження із визначення основних термінів, таких як «національний інтерес», «національна безпека» та «морська безпека», які формують основу досліджуваного питання.

Розглядаючи поняття «інтерес», можна припустити, що це стан психічної або емоційної зацікавленості чимось або кимось, свого роду прагнення, жадання, визначена

необхідність чи потреба. Має широке коло характерних ознак за суб'єктом, об'єктом, сферою чи галуззю, територією..., а, відтак, може класифікуватися на види, набувати характеру соціального, політичного, економічного чи правового, що і обумовлює вивчення його різними науками: соціологією, філософією, політологією, економікою, юриспруденцією.... Що ж до національного інтересу, то ним, згідно із п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [1] є життєво важливий інтерес людини, суспільства і держави, реалізація котрого забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут її громадян. Тобто розуміння національного інтересу тісно пов'язується із особою.

В свою чергу національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу і інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз (п. 9 ч. 1 ст. 1 вказаного вище Закону). У Конституції України [2] визначається, що держава гарантує екологічну безпеку (ст. 16), економічну безпеку (ст. 17), інформаційну безпеку (ст. 17), державну безпеку (ст. 17). З цього випливає, що національна безпека є загальним поняттям, яке поєднує в собі різноманітні сфери, котрі підлягають захисту та охороні.

Одним із різновидів національної безпеки є морська. Відповідно до розділу II Типового положення про загін охорони морського порту [3], морська безпека – це постійно підтримуваний стан захищеності морського транспорту України від загроз піратства, тероризму та актів незаконного втручання. Окрім того, морська безпека – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення безпеки судноплавства, морських перевезень та всіх інших видів діяльності на морі. Це включає в себе різноманітні аспекти, такі як запобігання аваріям, рятування людей та майна у випадку нещасних випадків, боротьба з морською забрудненістю, забезпечення дотримання міжнародних стандартів та правил безпеки на морі, контроль за морськими кордонами та боротьба з незаконною морською діяльністю. Забезпечення морської безпеки є важливим для захисту життя людей, збереження морського середовища та забезпечення стабільності у морському просторі.

Таким чином, національні інтереси в сфері морської безпеки – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація котрих забезпечує захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу і інших національних інтересів держави від реальних і потенційних загроз, а саме від загроз піратства, тероризму та актів незаконного втручання, а також від аварій, забруднень морських територій, незаконної морської діяльності тощо.

Розуміючи сутність національних інтересів в сфері морської безпеки, перейдемо до здійснення цивільно-правового аналізу. Відповідно ч. 1 ст. 282 Цивільного кодексу України [4], фізична особа має право вимагати усунення небезпеки, створеної у результаті підприємницької чи іншої діяльності, котра загрожує життю і здоров'ю. Це вказує на те, що на рівні цивільного права фізичній особі гарантується безпека її життю і здоров'ю. Безперечно, це стосується і сфери морської безпеки. Таким чином, особи, які перебувають в морі, мають право на захист свого життя і здоров'я від можливих небезпечних ситуацій та подій.

В цьому контексті варто зазначити, що, згідно ст. 75 Кодексу торговельного мореплавства України [5], державний нагляд за безпекою мореплавства в морському порту, на підходах до нього і у суміжних акваторіях реалізовується капітаном морського порту, а у морських терміналах, котрі розташовані у межах територій і акваторій, які відокремлені від основної території і акваторії відповідного морського порту, – окремий підрозділ служби капітана морського порту. На нашу думку, такий підхід забезпечує системність та ефективність контролю за дотриманням норм безпеки мореплавства в навколишніх водах та на території портової інфраструктури.

Б. М. Устименко зазначає, що національна безпека України у сфері морської діяльності – це система, котра складається із наступних взаємопов'язаних елементів:

- 1) торговельне мореплавство;
- 2) морський транспорт;

- 3) суднобудування;
- 4) військово-морська діяльність;
- 5) використання водних біоресурсів і інших ресурсів моря;
- 6) туристична і рекреаційна діяльність;
- 7) діяльність в сфері науки;
- 8) діяльність в сфері освіти;
- 9) діяльність в сфері екології;
- 10) діяльність в сфері захисту моря [6].

Якщо брати до уваги твердження Б. М. Устименко, то можна прийти до висновку, що цивільний аспект у питанні національних інтересів в сфері морської безпеки проявляється у тому, що учасником відносин в морській сфері виступає фізична особа, якій державою гарантується безпека при здійсненні вказаної вище діяльності.

Переходячи безпосередньо до національних інтересів України в сфері морської безпеки, варто взяти до уваги Морську доктрину України на період до 2035 року [7], де виокремлено ряд національних інтересів на морі. Так, до пріоритетних національних інтересів на морі належать задоволення потреб суспільства, економіки та держави у використанні ресурсів моря, посилення позиції України серед провідних морських держав, а також забезпечення безпеки шляхом:

- підтримки свободи відкритого моря;
- захисту державного суверенітету у внутрішніх морських водах, територіальному морі, повітряному просторі над ними, на морському дні і надрах в їхніх межах;
- захисту суверенних прав та юрисдикції України у її виключній (морській) економічній зоні, а також в стратегічно важливих для держави районах моря;
- захисту національних інтересів у Світовому океані;
- забезпечення в територіальному морі і внутрішніх морських водах режиму судноплавства, котрий передбачений Конвенцією ООН по морському праву [8], і іншими міжнародними документами;
- охорони людського життя на морі та рятування людей, майна і суден;
- запобігання забрудненню морського середовища, здійснення ефективного екологічного моніторингу;
- досягнення стану морського природного середовища в територіальних водах і у винятковій морській економічній зоні України, котре відповідає поняттю «добрий екологічний стан» в розумінні Рамкової Директиви Європейського Союзу про морську стратегію [9], і підтримання такого стану у довготривалій перспективі;
- забезпечення контролю за функціонуванням життєво важливих морських комунікацій (такими комунікаціями є територіальне море, Керч-Єнікальський канал, підходи до морських портів, гирл річок Південний Буг, Дніпро і інші райони інтенсивного судноплавства);
- провадження господарської діяльності в морі з:
 - a) розвитку торговельного мореплавства, морського та внутрішнього водного транспорту у загальному;
 - b) створення і розвитку національних судноплавних компаній та національного торговельного флоту;
 - c) відродження суднобудування та судноремонту;
 - d) розвитку, підвищення ефективності і забезпечення конкурентоспроможності морських портів України;
 - e) розвитку інфраструктури внутрішніх водних шляхів, річкових портів і терміналів;
 - f) вивчення, розвідки, видобування, використання, збереження невідновних і відтворення відновних ресурсів, котрі не відносяться до водних біоресурсів і мінімізації шкоди навколишньому природному середовищу в процесі експлуатації ресурсів моря;
 - g) вивчення, збереження, невиснажливе видобування і стале відтворення рибних і інших водних біоресурсів;
 - h) проведення морських наукових досліджень;

і) підготовки і перепідготовки моряків, науковців і інших фахівців, зайнятих морською діяльністю;

ж) забезпечення збалансованого розвитку приморських регіонів.

На наш погляд, у Морській доктрині України на період до 2035 року намічено широкий спектр національних інтересів на морі. Серед них пріоритетними є задоволення потреб суспільства, економіки та держави у використанні ресурсів моря, посилення позиції України серед провідних морських держав, а також забезпечення безпеки.

У цьому контексті важливо підтримувати свободу відкритого моря, захищати державний суверенітет у внутрішніх морських водах та інших територіальних морських зонах, а також забезпечувати безпеку на морі через регулювання судноплавства та запобігання забрудненню морського середовища. Крім того, важливими напрямками є розвиток морської інфраструктури, в тому числі портів і торговельного флоту, а також проведення наукових досліджень та підготовка фахівців для морської діяльності.

Загалом, цільові орієнтири Морської доктрини України визначаються стратегічними завданнями забезпечення безпеки, економічного розвитку та сталого використання морських ресурсів з метою забезпечення національних інтересів.

Оцінюючи розглянуті положення Морської доктрини України на період до 2035 року в цивільно-правовому контексті, можна стверджувати, що Доктриною визначено вектор розвитку національних інтересів України в сфері морської безпеки завдяки пункту щодо забезпечення безпеки шляхом провадження господарської діяльності в морі. Варто взяти до уваги, що господарська діяльність хоч і регламентується господарським законодавством, її основи, в більшій мірі, визначають саме цивільно-правові норми. Причиною того є тісний взаємозв'язок двох вказаних галузей права, який обумовлює досить великий обсяг у господарському законодавстві бланкетних норм.

Таким чином, розвиток торговельного мореплавства, функціонування національних судноплавних організацій, покращення процесу суднобудування, підвищення конкурентоспроможності морських портів, розвиток морської інфраструктури, покращення стану морських біоресурсів, здійснення наукових досліджень в морській сфері, а також покращення вмінь фахівців, котрі працюють в сфері морської діяльності, – це той «пакет» необхідних дій, який визначає основу розвитку національних інтересів України в сфері морської безпеки.

Протягом останніх двадцяти років морський комплекс України пройшов суттєві трансформації, а кризові виклики в усіх морських галузях серйозно підірвали позиції країни в Чорноморсько-Азовському басейні та інших частинах світового океану. Ці події призвели до втрати Україною позицій у міжнародному морському секторі, зокрема в транспорті, рибальстві, туризмі та відпочинку.

Українське Причорномор'я відіграє суттєву роль у втіленні національних інтересів України, яке за своїми розмірами, економічним і науково-технічним потенціалом є одним із ключових регіонів країни. Україна успадкувала розвинуту морську інфраструктуру, що включає морський і річковий транспорт, суднобудівну та судноремонтну галузі, машинобудування, газovu і нафтову промисловості, морський туризм, рибальство та інші сфери.

Національні інтереси України включають раціональне використання природних ресурсів Чорного, Азовського та інших регіонів світового океану з метою створення ефективною та безпечною морської економіки та сприяння економічному зростанню.

Крім того, національні інтереси України в економічній сфері передбачають подальшу інтеграцію Українського Причорноморського регіону в міжрегіональні економічні системи та участь у програмах, таких як Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Організація демократії та економічного розвитку (ГУАМ), Транспортний коридор Європа – Кавказ – Азія (TRASECA), а також зміцнення економічних відносин з Європейським Союзом. З. В. Гбур зазначає, що геополітичний вимір національних інтересів України в Чорноморсько-Азовському басейні включає:

- захист територіальної цілісності;
- створення системи сталого стратегічного, політичного та економічного співробітництва;

– вирішення енергетичних проблем у Чорноморському регіоні;
– активізація співпраці з Організацією Чорноморського економічного співробітництва та європейська інтеграція України [10, с. 66].

Висновки. Таким чином, національні інтереси України у Чорноморському регіоні вимагають цілісного підходу, який враховує економічні, політичні та геополітичні аспекти та сприяє зміцненню міжнародного співробітництва з метою забезпечення стабільності та розвитку регіону. Ми вважаємо, що проведений вище аналіз показує, що цивільно-правовий аспект національних інтересів України у сфері морської безпеки має комплексний характер і включає в себе ряд ключових аспектів.

По-перше, законодавча база, котра регулює морську діяльність, включає в себе різноманітні питання, такі як визначення правового режиму морських вод, особливостей морської безпеки, правового статусу осіб, які покликані забезпечувати таку безпеку, правового режиму морських територій, що належать до суверенітету чи юрисдикції України. Ці закони та міжнародні угоди визначають права та обов'язки України в морському просторі та забезпечують основи для розвитку національної політики у цій сфері.

По-друге, важливою складовою є система контролю за дотриманням законодавства та забезпеченням безпеки в морській діяльності. Це включає в себе роботу правоохоронних органів, контроль за морськими кордонами, боротьбу з незаконною морською діяльністю, в тому числі контрабандою, незаконним рибальством та іншими злочинами.

По-третє, морська безпека також включає в себе заходи щодо збереження та раціонального використання морських ресурсів, зокрема рибних запасів та мінеральних багатств. Це передбачає розроблення спеціальних правил та нормативів, спрямованих на збалансоване використання цих ресурсів з урахуванням екологічних та економічних аспектів.

Отже, науковий аналіз підтверджує, що ефективне забезпечення національних інтересів України в сфері морської безпеки потребує комплексного підходу, який базується на сучасних наукових дослідженнях, правових нормах та практичному досвіді. Тільки такий підхід може забезпечити стабільність та безпеку в морському просторі, що є важливою складовою національного розвитку та безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 09.04.2024).
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 09.04.2024).
3. Типове положення про загін охорони морського порту: наказ Міністерства інфраструктури України від 15.04.2013 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-13#Text> (дата звернення: 09.04.2024).
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 09.04.2024).
5. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-вр> (дата звернення: 09.04.2024).
6. Устименко Б. М. Сутність та поняття національної безпеки України у сфері морської діяльності. Knowledge, Education, Law, Management. 2021. № 2 (38). С. 188.
7. Морська доктрина України на період до 2035 року: постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-п#Text> (дата звернення: 09.04.2024).
8. United Nations Convention on the Law of the Sea, December 10, 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm (дата звернення: 09.04.2024).
9. Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council of establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy (Marine Strategy Framework Directive), June 17, 2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32008L0056> (дата звернення: 09.04.2024).
10. Гбур З. В. Виклики та загрози в морській безпеці України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 3. С. 66–71.

